

NOVADI ZAĻO

DABAS BĒRNU ZAĻĀ VALODA

Gandrīz visiem patīk runāt par laikapstākļiem, gan komentējot meteorologa Toma Briča prognozes Latvijas Televīzijā, gan piesaucot kāda cita laika zīmju vērotāja paredzējumu. Tomēr klimata pārmaiņas nereti arī Latvijā liek saskarties ar parādībām, kas iepriekš maz piedzīvotas. Vai maz ir senču ticējumi, kas vēl šodien dabā piepildās? To centāties noskaidrot, uzrunājot vairākus dabas bērnus – cilvēkus, kas dzīvo laukos, ir darbīgi, vēriņi un dalās savos novērojumos par dabas norisēm.

Joprojām vēriņa

Inta Lanka 64 gadus nodzīvoja Dzelzavas pagasta Liedeskrogā, kur lauku mājās saimniekojot, vērojusi arī norises dabā un pierakstījusi interesantākās dabas zīmes, laika apstākļus, arī klimata anomālijas. Piezīmēs bija gads un datums, kad, piemēram, pirmais pērkonis nograndis janvārī, pavasara iestāšanās kavējusies ieilgušu salnu dēļ, vienā dienā nolijusi mēneša nokrišņu norma, gaisa temperatūra uzlēkusī virs plus 35 grādiem, ielījis Septiņu brāļu gulētāju dienā un patiesi lietus nemitējies līt. Bijuši ieraksti arī par neparastu augu, kukaiņu un putnu, kā arī dzīvnieku uzvedību u.c. Viņa atceras, ka ziemā mērījusi un pierakstījusi arī sniega segas biežumu. Pie mājas bijis arī barometrs – eglīte, kad pēc zariem (uz augšu vai uz leju) varējusi secināt, kad būs lietus.

Tagad Inta dzīvo Cēsīs un viņai joprojām patīk pētīt norises dabā, īpaši kokus. "Šogad rudenī kokiem nokrita lapas gan dabiski, sabirstot apakšā, apkārt stumbram, kas rāda, ka būs auksta un dziļa ziema, vajadzēs siltuma. Taču daļu lapu nopūta vējš, izkaisot apkārtne. Pirmais sniegs uzkrāta uz nesasalušas zemes, trešdienā. Kādreiz teica, ka tad pirms noturīgas ziemas varētu būt vismaz trīs atkušņi. Tas, ka koki ir pilni ar sniegu no pirmās dienas, arī kādreiz norādīja, ka sniegs nepaliks ilgi. Mans interesantākais vērojums šogad silta jū rudenī, staigājot pa trotuāru, vēroju sliekas, kas rāpoja pāri, izlīdušas no savām alām. Taču globālā sasilšana, klimata pārmaiņas ir jūtamas, viss dabā ir sajaucies, un vērojumus var pierakstīt, bet ne prognozēt laikapstākļus. Nevar pateikt, kad iestāsies bargā ziema, liels sals. Ir tāds laika pareģojums, kur Katrīnas dienu, 25. novembri, min saistībā ar Andreja dienu, 30. novembri. Saka, ja Katrīnas dienā laiks kūst, tad ziema būs silta, ja salst, visa ziema būs auksta," pierakstījis min Inta Lanka. Viņa

piebilst: "Mēs neviens neesam ideāls laika noteicējs. Viss dabā mainās. Šogad mežos auga tikai gailenes, pārsvarā citu sēņu tikpat kā nebija, jo vasarā bija šausmīgs karstums, visi micēļi izkalta, bet vai kāds to gada sākumā paredzēja."

Daba sniedz daudz – jānovērtē

Tā saka amatnieks un "Vilnu studijas" radītājs Ritvars Točs, kas Barkavas pagasta Stalīdzānos dzīvo visu savu mūžu un sevi uzskata par dabas bērnu. Atklājot senās baltu prasmes – izgatavot vilnu no apkārtne esošajiem kokiem, krūmiem un augiem, notiek izejmateriālu vākšana, to tālākā apstrādē tiek izmantotas sentēvu metodes un roku darbs. Vilna tiek iegūta no nātrēm, daudziem, ugunspuķēm, niedrēm, kārkliem, kļavas, ābeles, pilādža, apses, ozola u.c. Ritvara Toča mājās ir iekārtota "Vilnu studija" – tur izvietota ekspozīcija tūristiem. Kaimiņi brīnās, ka ceļu uz viņa mājām atrod divstāvu autobusi. Tiekoties Ritvars stāsta un rāda, kā iegūst koku vilnu, kā top dažādi izstrādājumi – nelieli audekli, cepures, roku locītavu un muguras ārstnieciskās saites, cimdi, kāju filči, zīļu vainagi u.c.

R. Točs uzskata, ka daba sniedz daudz informācijas, ja vien to prot iztulkot: "Piemēram, šogad bērzs labi parādīja, ka sākumā būs ziema, pēc tam paliks siltāks, būs atkušņi, tad sals. Lapu krāsa pa slāņiem liecināja, ka mainīsies silts-auksts, silts-auksts (skatās lapas, to krāsu un rakstu). Tas nozīmē, ka ziemas vidus varētu būt silts, bet lielākais sals – tikai uz martu."

Ko gan var paredzēt, ja viss dabā sajaucies? Piemēram, parasti melnalkšņa čiekurus ievācu

martā, bet tagad skatos, ka visi jau nogatavojušies, no siltuma vairs nav tādi, kādiem jābūt, – palikuši sausi, kaut jābūt vēl zaļiem." Tomēr dzīvnieku uzvedība var ko pastāstīt: "Piemēram, mājās kautajām cūkām skatās vēdera mēles garumu, jo ir teiciens, ka vēdera mēles garums norāda uz garu ziemu. Šogad vēdera mēles tikpat kā neesot. Saka, ja rudenī kurmji strādā un parādās daudz rakumu, būs silts laiks. Šoruden kurmji savas rakšanas prasmes rādīja, bet rakumu nebija tik daudz, cik pagājušajā gadā. Kad kurmji paliek zemē, savās alās, tad saka, ka būs aukstāks, taču tas vēl nav noteicošais. Lielākā daļa kurmju nerok alas arī tāpēc, ka ir liels mitrums, slapjš. Viņi ir gudri, negrib slīkt, tāpat būs mitrs laiks, sliktā, slapjums. Pārsvarā jau skatās, kāds ir gaisa mitrums, tad var secināt par tālāko."

Arī Ritvara mājas tuvumā ir sausa eglīte, kas ļoti labi rāda prognozi – ja zari tiecas uz augšu, būs labs laiks, ja uz leju – slikts. Par kailsalu viņš saka tā, ka vislabāk ir nevis klausīties ziņas, bet nodrošināties. Mazdārziņu saimniekiem iesaka izmantot ozola lapas, jo augi, kas ar tām apsegti, pārziemo vislabāk. Arī mājās vāzē ielikta roze kopā ar saplēstiem ozola zariņiem saglabās savu skaistumu ļoti ilgi. Labi laiku paredzot putni. Ja putni pulcējas baros, saglabāsies auksts laiks vismaz tuvākajā nedēļā. Viņa lielākais novērojums šogad – jaunie vānadzēni koku zaros spēlējas ar vārnām, draudzējas. Neierasti. R. Točs piebilst, ka mums visiem vairāk būtu jāciena ozols: "Ozols dod cilvēkam ziles, mizu un lapas, un visā ir dabas veidota programma."

Toties tagad, ziemā, ir jāiet

uz mežu, jāatrod lazda, kas ir vērtīgs koks visu gadu. Tagad var paņemt lazdu zarus. Es tos izkaltēju, samažu miltu dzirnavās, lazdu pulveri pielieku klāt cepumu mīklai – praktiski un veselīgi. Savukārt piparkūku masai lieku klāt zīļu labumus. Mājās nātres savāktas tonnām, gaida, lai tās pārstrādātu. Nātru vilna ir ārstnieciska."

Laika prognozēšanā nelaužas

Dainis Markevics, saimniekojot piemājas saimniecībā "Ozolkalns" Cēsvides laukos, jau 45 gadus raksta piezīmes par to, ko iestādījis, ko potējis, no kuras kokaudzētavas ko iegādājies, kas ir izdevies, kas nav. "Tagad pensijā ir vairāk laika, tāpēc daudz ko pierakstu, arī to, kad uzkrīta pirmais sniegs, ko esmu paspējis, kādi darbi jāpaveic. Pēc dabas likumiem dzīvoju, dabā ieklausos un nesatraucos, ja kā pietrūkst, jo dabā viss ir. Laika prognozēšanā gan nelaužos, tas lai paliek Toma Briča lauciņš. Manās piezīmēs pirmie ieraksti ir no 1977. gada, bet ieraksti pārsvarā ir pa dārzkopības līniju, kas attiecas uz ražošanu. Katru gadu esmu izveidojis tabulu, kur ir piezīmes par gurķiem, tomātiem, gaisa temperatūru. Katru gadu laukos ir bijis interesanti vērot atkarību no laikapstākļiem, un ierakstos parādās piezīmes gan par lietavu periodiem, gan anomālu karstumu, kad izdeg pat zāle, gan kailsalu, kad piemēram, pirms pāris gadiem izsala rozes, vasaras karstumā nobira ziedpumpuri. Ja kāds būtu to paredzējis, rozēm uzbertu lielāku slāni kūdras. Tikai – ko gan var paredzēt – vienā dienā var būt spēcīgs sals, pēc dienas vai divām – atkus-

- ### TICĒJUMI
- Ja Pelnu dienā vējains laiks, būs auksts pavasaris (Ērgļi).
 - Matīss (24. februārī) lauž ledu pušu, bet, kad ledus neesot, viņš to radot, saldējot jaunu (Jauroze).
 - Ja Kāpostu Māras naktī salst, tad vēl 40 nakts salšot, pavasaris būs auksts un neauglīgs (Cesvaine).
 - Ja Jūrga dienā (23. aprīlis) lietus, būs slapja vasara (Ērgļi).
 - Kāds laiks Septiņos gulētājos (27. jūnijs), tāds vēl septiņas dienas pēc tam.
 - Silta un gaiša Jēkaba diena (25. jūlijs) paredz aukstu Ziemas svētkus ("Latvis", 1932., 3094).
 - Ja Annas dienā (26. jūlijs) lietus, lišot vēl divas nedēļas (Sigulda).
 - Kāds Labrencis (10. augusts) un Bērtulis (24. augusts), tāds viss rudens (Ipiķi).
 - Ja zosis Mārtiņos staigā pa dubļiem, tad Lieldienās – pa ledu (Aloja).
 - Ja Katrīnā (25. novembris) lietus, tad pa Ziemassvētkiem silts un melns (Valmiera).

Pārzinot katra koka un auga vilnas ārstnieciskās īpašības, Ritvars Točs ir gatavs ikvienam par to arī sīkāk izstāstīt, tāpēc nebūt nepārsteidz fakts, ka izstādēs, tirdziņos un, uzņemot tūristus, cilvēki burtiski "ielenc" Ritvaru, kad viņš stāsta par saviem koku vilnas produktiem.

nis. Pats pēc novērojumiem dabā neesmu mēģinājis pareģot laiku, tikai sekoju līdz prognozēm. Tagad, manuprāt, laikapstākļi ir tik neprognozējami, piemēram, neviens nezina, kāda būs ziema. Labi, ja var pateikt laiku nedēļu uz priekšu. Arī tad prognozes mainās.

No ticējumiem un pareģojumiem neietekmējos, kaut kas piepildās, kaut kas nepiepildās. Nekad nevadīšos pēc ticējumiem, piemēram, ja pavasari sola aukstu, bet sējas brīdī būs laba augsne, siltums un mitrums, negaidīšu, kad beigsies Kāpostu Māras prognozētais saldēšanas moratorijs. Pamatā vados pēc tā, kā ir dabā, augsnē. Tiesa, ir bijis, ka agros kartupeļus esmu iestādījis par agru (vienugad 13. aprīlī), pēc tam vagas bija jāapsedz. Šogad arī pavasaris kartupeļiem bija par vēsu, plus Kolorado uzbrukums, lakstu puve... Ir sagatavoti kalendāri dārzkopjiem – veselu gadu uz priekšu. Nevados pēc Mēness fāzēm, bet ir viens pamatlikums, ko ievēroju, – augošā Mēnesī stādu visu, kas aug uz augšu, veļā Mēnesī – visu, kam saknes un bumbuļi ienākas zemē. Kas attiecas uz dilemmu – kad ir labākais laiks augļukoku stādīšanai, saku, ka pavasarī. Tāpēc, ka ziemā var būt visādi apstākļi, ko neviens neparedz, – kailsals, stiprs sals. Varbūt vienīgi ābeles labāk stādīt rudenī, kamēr koks ir miera stadijā."

Latvijas
vides
aizsardzības
fonds

Materiāls tapis ar Latvijas Vides aizsardzības fonda atbalstu. Par publikāciju saturu atbild SIA "Kurzemes Vārds" un reģionālās izdevniecības.